

ben — s ebben újra az elméletek ingamozgásszerű váltakozását láthatjuk. Az átörököltség és fatalizmus végletes elvének xégső kilengési pontjáról visszafelé halad az inga mozgása, a nevelés mindenhatóságának tétele felé (l. a behaviorista gondolatot!) Az igazság itt is a középúton van.

— Folytatjuk. —

Várkonyi Hildebrand dr.

A szemléletes történettanítás új útjai.

I. A modern didaktika egybehangzóan követeli, hogy minden tanításnak a szemléltetés elvén kell alapulnia. A szemléletes tanítás élmények középpontjába állítja a tanulót, ennélfogva érdeklődést kelt, állandósítja a figyelmet, öntevékenységre serkent és szorgalomra ösztönöz. Tehát a lélek értelmi funkcióit fejleszti, határozott és életrevaló ismereteket ad, az érzelmi életet nemesíti és az akaratot jótékonyan befolyásolja, vagyis: a lélek művelődésnek teljességét szolgálja.

A szemléletes tanításnak az egyes tantárgyakban sokféle lehetősége van. De kevésbé vonatkozik ez a történettanításra. *A történelem ma még a verbalizmus és a frázisok tantárgya.* Ennek egyrészt az az oka, hogy a csekélyszámú történeti maradványokon és emlékeken, valamint a történeti tárgyú képeken kívül más szemlélteti anyag nem áll az iskolák rendelkezésére. A történelmi események elmúltak és föl nem újíthatók. Ami egyszer volt, az többé nem ismétlődik. Ez a tény magyarázza meg a szemléltetés nehézségét a történelemtanításban. A történelmi művek a forrástanulmányozás eredményeit foglalják magukban s a nagy egyéniségek életrajzán és a jelentékenyebb politikai eseményeken kívül többnyire általános fogalmakat közölnek. Hasonlóképpen a tankönyvek is. Ez okozza azt, hogy a tanítás is többnyire szemléletnélküli általánosításokból áll. Kíméletlen következetességgel kell a történettanítás eredményességét veszélyeztető verbalizmus, a semmitmondó általánosítások és frázisok ellen küzdeni, az élménynélküli tanítást irtani, a szemléletnélküli fogalmakat száműzni, a tartalom nélküli szótárismeretet mellőzni. Mindennek egyedüli ellenszere a szemléletes tanítás: *a történet tényeinek szemléletes képzetekkel való megelevenítése.*

A szemléletes történettanítás útjára a következő elvek vezetnek:

1. *A tanításban az ismeretszerzés természetes folyamatát kell követni,* vagyis figyelemmel kell lenni arra a fontos lélektani jelenségre, mely szerint a lélekben először az *egyes fogal-*

mak keletkeznek, s csak ezekből fejlődnek az *általános fogalmak*. Az általános fogalom nem is valóban létező, tehát nem is szemléltethető. A gyermek nem alkothatja meg pl. a gyümölcs fogalmát, mielőtt az alma, körte, dió fogalmát nem ismeri. Tehát az általános fogalmakat egyes esetekkel kell megmagyarázni. Így tesziünk eleget annak a fontos didaktikai elvnek, mely a konkrétól az általános felé haladást követeli. Az „absztrakciók absztrakttá közlése” eredménytelenné teszi a tanítást. Az egyedülálló helyes eljárás a képzet- és fantáziatévékenységet megindító egyes esetek, konkrét példák bemutatása.

2. *A történelem és az ember közötti sajátos viszony felismerése értékes szempontokat ad a mult érzékeléséhez.* Az ember a lelki kapcsolat nélküli, külső, idegen, elvont természeti jelenségeket megismeri és magyarázza. Ellenben az emberi cselekvések sorozatát alkotó történelmi eseményekkel az ember, mint a társadalom tagja, benső lelki kapcsolatban van, a történet tényeit „belülről” *újraéli és megérti.* Dékány István az előbbi külső kapcsolatot *fenomenológiai beállítottságnak*, az utóbbi belső, lelki, élménykapcsolatot pedig *ergológiai beállítottságnak* nevezi. Ebből az az alapvető tanulság következik, hogy a történettanításban ergológiai beállítottságra kell törekedni, a tanítás csak úgy lehet eredményes, ha a tanuló a tananyaggal közvetlen belső, élménykapcsolatba jut. Ennek érdekében mindent el kell követni, hogy elővarázsoljuk azt a hangulatot, mely a képzelet segítségével lehetővé teszi a mult újraélését. Kornis Gyula azt mondja: „Csupán a saját gondolkodásunk, kedélymozgalmaink, akarati aktusaink, értékelő állásfoglalásaink alapján tudhatjuk a mások hasonló élményeit s ezek jelenségeit megérteni, magunkat beléjük élni, őket újraélni”². Ez a nagy igazság a gyermeklélektan tanulmányozását teszi szüükséggé.

3. *A gyermeklélektan eredményeinek felhasználása döntő fontosságú adatokkal támogatja a szemléletes történettanítást.* Bármennyire tévesnek, egyoldalúnak és túlzottnak tartjuk is a radikális individualista pedagógiának (*Ellen Key*³, *Gurlitt*⁴ stb.) a gyermeket istenítő tanítását, mégis elismerjük, hogy a nevelési és tanítási eljárásban a gyermek egyéniségének, sajátos lelki alkatának figyelembevételét követelve, századunk pedagógiai-didaktikai közérdeklődés homlokterébe a gyermeklélektan került. Ha a neveléstörténet a XVIII. századot a pedagógia századának nevezi, akkor *korunkat Ellen Key nyomán joggal a gyermek századának tekinthetjük.* „Vom Kinde aus!” — hangzik az

¹ Történelmi értékelés és átértékelés. *Századunk*, 1933. évf. 138. s. kl.

² Történetfilozófia. 11. l.

³ Das Jahrhundert des Kindes. Berlin.

⁴ Erziehungslehre. 2. kiadás. Leipzig 1925.

erőteljes követelés, és valóban, ma már a köztudatban van, hogy a tanítás anyagát és módját a gyermeklélektan szabja meg. Minél jobban távolodik el az iskola a gyermeklélektan követelményeitől, annál inkább lesz a tanítás „az erőszak láncolatává” (Gurlitt); a gyermeklélektan teljes mellőzésével pedig valóban „lélekyilkossággá” (Ellen Key). A tanítás középpontja nem a tananyag, hanem a tanuló, az ő lelkét kell művelni, gazdagítani. A művelődés alapja a tanuló spontaneitása. Ezt azonban csak a tanuló lelki természetének megfelelő tananyag és módszeres eljárás biztosítja. Minden életkornak sajátos lelkialkata van, amit az iskolának figyelembe kell vennie, ha eredményes munkát akar végezni. *W. Lippert* a történettanítás szempontjából három lélektani fokozatot állapít meg: a) a *naió megértés-*, b) a *szemléletes megértés-*, c) a *gondolkodó megértés* fokát. A polg. isk. tanuló lelki alkatának a középső fok: a szemléletes megértés felel meg. A 11—14 éves gyermeknek rendkívül fejlett a képzelete, csak a szemléletes események ragadják meg, elsősorban a küzdelmes, veszedelmes és kalandos érdeklő, ami lelki feszültséget okoz. A történelem tanárának kötelessége ezt a rendkívüli képzelőerőt értékesíteni és megnemesíteni. Ennek egyedüli módja a multnak képzeletbeli megelevenítése.

Eddigi fejtegetéseinkből a következő alapvető lélektani tanulság szűrhető le: a *történettanítás anyaga csak egyes esetekkel, konkrét példákkal, szemléletes elbeszélésekkel és plasztikus jellemzésekkel válik a tanuló számára elképzelhetővé, élménnyé*. Tehát nem az egyiptomi piramisok általános ismertetése, hanem előbb a gizehi piramis; nem a cserépszavazással való száműzésről általában, hanem Aristides száműzése; nem a római cirkuszi játékok, hanem egy meghatározott gladiátori játék elbeszélése; nem az avargyűrűkről általában, hanem pl. a gyöngyösi avargyűrű; nem a pogány magyarok vallása, hanem egy pogány ünnep képzeletbeli megelevenítése; nem a középkori városi céhgazdálkodás, hanem pl. Győr a középkorban; nem a nagy alföldi földművesvárosok és a tanyarendszer kialakulása, hanem pl. Kecskemét török hódítás korabeli viszonyai. Főkegyúri jog, zsoldos hadsereg, végvári élet, egyetemalapítás, városi önkormányzat, virágzó gazdasági élet, a szellemi műveltség föllendülése, rabszolga, várostrom, tiltó vámrendszer, a jobbágyság felszabadítása — mind szófogalmak s csak konkrét példákkal és szemléletes elbeszélésekkel válnak tárgyi fogalmakká. Ez a néhány példa meggyőzően bizonyítja, hogy a pozitívista szellemű történettanítással szakítani kell, ha komoly eredményt akarunk elérni és az embernevelés céljait szolgálni. *Az új tanítási eljárás úttörő munkása A. Cl. Scheiblhuber*, aki

⁵ Methodik des Geschichtsunterrichts. Erfurt 1925. 17. s. kl.

⁶ Kindlicher Geschichtsunterricht. 3. kiadás. Nürnberg 1928.

à pozitívizmus helyébe a művészi elbeszélés módszerét teszi. Nem történelmi szaktudás itt a cél, hanem a történelem újra-élése. Ott szaktudományi, itt ellenben lélektani szempontok uralkodnak. *Az új módszer lényege: a történelem anyagának képzeletbeli újraélése, konkrét egyes esetekkel való szemléltetése, nem egyoldalúan az értelemre, hanem főleg a kedélyre való hatás, a száraz verbalizmust pedig a művészi elbeszélés váltja fel.* Scheiblhuber szembeállítja a költő elbeszélő művészetét a történettudós előadásával és úgy találja, hogy a gyermek nem tudományosan, hanem művésziesen gondolkodik. Ez oly lélektani igazság, amelyet nem lehet a történettannárnak figyelmen kívül hagynia. Scheiblhuber a történelem egész anyagát az új módszer szellemében földolgozta⁷. Módszerét az alábbi két példa érzékelteti:

Bíráskodás a régi germánoknál.

Tavasszal a hírnökök azt a hírt hozták, hogy egy idegen, fekete hajú nép, a rómaiak, ismét átjöttek a vízen; a falvakat felégették és a mezőket elpusztították. Erre a törzsfő a vidék összes szabad férfait népgyűlésre hívta össze. Legelőször ítélezett. A férfiak kör alakban cövekeket erősítettek a földbe, piros zsinort húztak egyik cövektől a másikig s így elkerítették a bírói helyet. A törzsfő a pajzsot a szent tölgyre akasztotta, a lándzsával háromszor a pajzsra ütött s csendet és hallgatást parancsolt. Azután leült az áldozati köre, a fehérre hámozott bírói pálcát kezébe véve felszólította a népbírákat (esküdteket), hogy félkörben a körüléseken foglaljanak helyet. A férfiak némán kört alkottak. „Ítélnünk kell a halász fölött“ — kezdte a törzsfő. „Hol van a vádló?“ Adalo, egy fiatal férfi, belépett a körbe. „Hol van a vádlott?“ — kérdezte a bíró. Rossz ruházatban lépett elő a halász, öv helyett elkopott halászháló volt a derekára csavarva. Fegyver nélkül, megkötözve, lehajolt fővel és lesütött szemekkel állt ott. „Mivel vádolod őt? — kérdezte a bíró. Adalo előadja: „Mikor legutóbb a rómaiak ellen háborúba mentünk, a herceg szigorúan megtiltotta éjjel a tüzgyújtást. A halász mégis tüzet gyújtott; szerencsére a lángot idejében el tudtam oltani, mielőtt az ellenség észrevette volna.“ „Igy volt?“ — kérdezte a törzsfő a halásztól. „Igy volt“ — mondta szomorúan a halász. „Sok éjjel voltunk már a nádasban elbújva és szárított halkészletet teljesen elfogyott. Én a káka friss hajtásait rágtam, de fiam, aki éppen lázas betegségéből épült fel, sirt az éhségtől és kért, hogy adjak neki valamit enni. Ekkor lándzsára szúrtam egy csukát, s abból nyers húst adtam éhes gyermekemnek. De megundorodott tőle és csendesen sirt. Erre két fával tüzet csiholtam, a húst megsütöttem és gyermekemnek adtam. S én magam is ettem belőle. Nagyon szégyenlem magamat!“ A bíró az esküdtekhez és a körben álló férfiakhoz fordult: „Szabad

⁷ Deutsche Geschichte. Erzählungen nach Quellen. 2 kötet. Nürnberg.

férfiak! Mi a büntetés a harci fegyelemsértésért?“ „Halál“ — felelték egyhangúan. „Tudtam“ — mondta halkán a halász. „Éljetek boldogul földieim!“ Most tovább kérdezte a törzsfő: „Milyen büntetést érdemel? Wotant sértette meg és Ziut, a hadistent. Áldozzuk fel karddal a hadistennek? Vagy adjuk oda Wotannak és akasszuk fel az ágra a szélben? Vagy kérdezzük meg magát Wotant, akarja-e halálát?“ „Kérdezzük meg őt!“ — kiáltották sokan. Ekkor a törzsfő így szólt: „Halász! a legközelebbi csatában a legelső sorban leszel ott, ahol legnagyobb a veszély. Ha élve kerülsz ki a harcból, az istenek elengedték büntetésedet.“ Erre sokan kiáltották: „Igen, úgy legyen!“ A halász elépelt és így szólt: „Meg fogom tenni. Köszönöm. Adjátok vissza sza fegyvereimet!“ Megoldották kötelékét s visszaadták és kardját. Nagyot sóhajtván lépett ki a körből a többiekhez, hol többen kezét szorítottak vele.

Szent Bonifác térítő útja Hessenben.

Szent Bonifác egy alkalommal kíséretével a hesseni erdőkön utazott át. Már beeseteledett, mikor Geismarba értek. Fáradt lovaikról leszálltak és bebocsájtást kértek egy majorba. A házigazda csodálkozott a fekete kámszász férfiakon és így szólt: „Nagy merészség töletek kard és pajzs nélkül a vad erdőn átvonulni.“ Bonifácus felel: „A keresztények hatalmas Istene a mi pajzsunk és védőnk s ellenség nem árthat nekünk.“ Ezt nem értette a germán férfi, mert nem hitt a keresztények Istenében. Mivel azonban vendégszerető volt, hajlékába vezette az idegeneket és éjjeli szállást adott nekik. Bonifác másnap megtekintette a vidéket. Az egyik hegyen egy tölgyfát látott, melynek hatalmas koronája messze kimagastott az erdőből. A ház ura így szólt hozzá: „Az a tölgy több, mint ezer éves. Donar istenünk lakik benne. Az még sokkal hatalmasabb, mint a ti keresztény Istenetek.“ Bonifác társaival fölment a hegyre. A tölgy törzse sápadt lókoponyákkal volt körülrakva. A fa árnyékában nagy áldozati kő állt, melyen elszenesedett fa és csontok voltak. A közelben forrás csörgedezett. Bonifác a borzalmas áldozatokra gondolt, melyeket a tölgy alatt sötét éjjeleken szoktak bemutatni. — Aznap este Geismar apraja-nagyja Bonifác szállásán gyülekezett. Bonifác egész este Jézus életéről beszélt nekik. Beszéde végéig a hesseniek megtárgyalták egymás közt a hallottakat. Egy kis lány így szólt: „Oh, bárcsak én is az Ur Jézushoz mehetnék, hogy kezét fejemre tenné és megáldana!“ Egy féllábú hadfi így sóhajtott: „Uram Jézus, jöjj el hozzám is és érintsd meg lábamat, hogy ismét ép legyen.“ Egy fegyveres férfi így szólt szomszédjához: „Ha Jézussal lettem volna, úgy tettem volna, mint Péter és karddal támadtam volna a római katonákra.“ Egy asszony azonban így szólt hozzá: „Te nem vagy olyan jó, mint Jézus. Nem hallottad Jézus mondását: Szeressétek ellenségeiteket!“ Egyszer csak felemelkedett helyéről a pogány pap és így szólt a tömeghez „Ne higgyetek ennek az idegennel! A mi Donar istenünk hatalmasabb, mint a keresztények Istene, ki a keresztén függ és nem tud magán segíteni.“ Bonifác erre így szólt: „Jertek holnap a hegyre Donar tölgyéhez! Ott meg fogom mutatni, hogy Donarnak nincs hatalma fölöttem.“ Majd összekulcsolta kezét és így imádkozott: „Édes Istenünk, se-

gits bennünket, hogy mindannyian hozzád juthassunk az égbe! — Másnap Bonifác és társai szekercékkel és fűrészekkel ellátva indultak a hegyre. Az egész falu népe kísérte őket. Mikor fölértek, a hesseniek nagy kört alkottak a tölgy körül. Bonifác fejszét ragadott és harsány hangon így kiáltott: „Ma meg fogom mutatni, ki a hatalmasabb, Donar-e, aki a tölgyben lakik, vagy Krisztus, ki a keresztfán meghalt és harmadnapra föltámadt. Ha Donarnak hatalma van fölöttem, sujtson le villámával!” Néhány fegyveres férfi fenyegetőleg lépett fel, a pogány pap pedig így kiáltott: „Hagyjátok az idegeket. Donar készen tartja villámát!” Erre Bonifác hatalmas fejszecsapást mért a tölgyre, mire társai szintén nekiláttak a munkához. A pogányok hol a tölgyre néztek, hol az eget szemlélték. Végre a korhadt törzs recsegve-ro-pogva nagy zuhanással elterült a földön. A pogány pap elpárolgott, néhányan követték. A hívők azonban Bonifác elé járultak és így szóltak: „Te erős és szent férfiú, a te Istened hatalmas, mi keresztények akarunk lenni! — Bonifác a következő héten kápolnát építtetett a tölgy fájából. A forrás vizét a keresztelőmedencébe vezette. Ha a szerzetesek esténként visszatértek a faluba, Bonifác Jézusról beszélt az embereknek. Mindig többen hitték neki. Hívó szavára vasárnap felmentek a hesseniek a kápolnához. A szerzetesek ünnepi éneket zengedeztek. Majd Bonifác így szólt híveikhez: „Megtadjátok-e esküvel Wotant és Donart?” Ők feleltek: „Megtadjuk. Bonifác ismét kérdezte: „Hisztek-e az Atya Istenben, Jézus Krisztusban, az ő fiában és a Szentlélekben?” Feleltek: „Hiszünk”. Erre mezítláb a keresztelőmedencébe léptek, meghajtották magukat, mire Bonifác a szent vizet fejükre öntötte. Így lettek a hesseniek keresztények.

A két példa élesen megvilágítja a régi eljárás, vagyis a *tudományos rendszerezés* és az új módszer, vagyis a *művészi elbeszélés* közti különbséget. Az utóbbi hasonlít az ősi történelmi ismeretközléshez. A hajdan apáról fiúra szálló, szájról-szájra járó és az énekmondók által előadott események tele voltak szemléletes, eleven, hatásos tartalommal. A népet a szemléletes események érdeklik, a szereplő személyekkel együtt örül és szomorkodik, szereti és becsüli, vagy gyűlöli és megveti őket. A nép ezenfelül hazaszeretetet, nemzeti önérzetet, lelkesedést vár a történelmi eseményektől. A gyermek ebben a néphez hasonlít. „A nép és a gyermek a történelemben különösen az epikai tartalmat kedveli, a poétikussal határos szemléletességet. Költői életfelfogással telített képzeletük egyes esetekhez fűződik... Az előadástól feszültséget, epikai részletezést és a jellemek plasztikus ábrázolását követelik. Egész történelmi felfogásuk sok rokonságot mutat a művészettel. Ha mi már most a történettanítást a gyermeki lélekhez akarjuk alkalmazni, a multat elképzelve kell előadni, vagyis epikai részletezés segítségével szemléletesen tárgyalni, a személyeket pedig plasztikus szemléletességgel jellemezni” (Scheiblhuber).

Ha a történet tényeit a művészi elbeszélés módszere szerint tárgyaljuk, akkor az események színpadát festjük meg,

ahol lejátszódnak. Ha a politikai történelem szereplőit korhú mezbe öltöztetjük, a politikai és művelődéstörténelem szorosan összefüggő együttesként jelentkeznek, ami a politikai és művelődéstörténelem szenvedélyes vitáját a legtokéletesebben megoldja. A politikai és művelődéstörténelem szigorú kettéválasztása a kor egységes lelkét megbolygatja. Olyan eljárás ez, mintha a színészek először üres színpadon játszanának s csak utána mutatnák be a színpadi díszleteket. *A művészi elbeszélés módszere egységes hatású élményképeket állít a tanuló elé.*

Scheiblhuber követői közül kiválik K. Linke⁸, a művészi elbeszélés módszerének mestere, valamint E. Weyrich⁹, a verbalizmus és frázisok elleni küzdelem lelkes apostola. Az utóbbi a mozgalom jelentőségéről azt mondja: „Aki a frázisok ellen küzd, annak kezében a kard vakolókanállá lesz, mert a műveltség és jellem újjáépítésén dolgozik.“

A művészi elbeszélés módszerével szemben a következő el-
lenvetések merülhetnek föl:

1. *Az események vezérfonalát könnyen elhomályosíthatják az epizódok.* A vesztély elhárításának módja: a tanításra való tervszerű készülés és az óra céljának szigorú szemmeltartása.

2. *A tanuló könnyen elszigetelt meséknek látja a történelmet, a történelmi fejlődés vonala pedig elhomályosul.* Ez csak akkor történne meg, ha a tanítás csak elbeszélésekben merülne ki. Valamely kornak epikai képeken alapuló belső (lelki) szemléltetését betetőzi a logikai tárgyalás: a különböző korok kapcsolatainak felderítése, a régebbi és a jelen állapotokkal való összehasonlítása. Ezzel az eljárással érjük el a kívánatos eredményt: a tanuló jellemző és összefüggő korszakok birtokába jut.

3. *A jelenlégi óraszám nem elég az anyag részletes tárgyalásához.* Ez az ellenvetés akkor volna helytálló, ha valaki minden történelmi tényt ilyen módon akarna ábrázolni. Ez azonban a lényeg félreértését jelentené. Amily mértékben csökken a tanuló képzelőereje és fejlődik lelki érettsége, oly mértékben szorítandó meg a művészi elbeszélés módszere, de a legmagasabb fokon sem mellőzhető teljesen. Ha a tanulók már kellő gyakorlatot szereztek az egyes esetek elképzelésében, sok esetben, különösen a IV. osztályban, a nagyobb összefüggéseket és általános fogalmakat a szükséges tartalommal telíthetik. Ezt a képességet hathatósan előmozdítja a történelmi tárgyú szépirodalom olvastatása.

4. *A tanulók öntevékenységét kevésbé veszi igénybe.* Már említettük, hogy a művészi elbeszélés módszerének nincs kizárólagos jellege. Mellette még a történettanítás egyéb elvei (analógia, oknyomozás, erkölcsi értékelés, aktualitás, helytörténet,

⁸ Der erzählende Geschichtsunterricht. 3. kiadás. Braunschweig 1930.

⁹ Schach der Phrase im Geschichtsunterricht. Wien. 1922.

genetikus tárgyalás, egyéb szemléltetési módok, koncentráció) is érvényesek, a munkaiskolai elvet pedig ez az eljárás szolgálja legjobban, mert az öntevékenység élményekből fakad.

5. *Ez az eljárás tudománytalan és csak a népiskolába való.* Hogy mennyire tarthatatlan felfogás ez, elég *L. Manderla*¹⁰ polgári iskolai (a hat osztályos porosz-szász Mittelschule), továbbá *U. Peters*¹¹ és *W. Lippert*¹² középiskolai történetdidaktikai műveire utalnunk, akik az alsó osztályokban a művészi elbeszélés módszerét tartják követendőnek és csak fokozatosan — a tanulók életkorának emelkedésével — csökkentik. Az új módszer szellemében páratlan népszerűségnek örvendő középiskolai tankönyv is jelent meg. Szerzői neves történetdidaktikusok: *B. Kumstaller*, *U. Haacke*, *B. Schneider*¹³. Polgári iskolák számára átdolgozta *W. Rödiger*. A szerzők nagyszerűen értik, hogyan lehet a történelmet élménnyé tenni. Expresszionista művészi erővel közölt jellemző egyes eseteik és szemléletes elbeszéléseik lenyűgözik az olvasót.

Most már az a kérdés, hol található a tanár anyagot az ismeretek konkretizálásához és a művészi elbeszéléshez.

1. A történeti források jönnek elsősorban figyelembe, mert ezekből vonta le a kutatás is az általánosításokat. Ahogyan a történeti regény írója munkáját megelőzően az illető kor viszonyaiba és szellemébe komoly forrástanulmányozással éli be magát, hasonlóképpen üdvös ezt a történettanárnak is tennie, ha a multat szemléletesen akarja rekonstruálni. A német iskolákban nagy jelentősége van a történelmi olvasó- vagy forráskönyvnek¹⁴. Ez a tanuló szellemi fejlettségéhez mért eredeti forrásokat vagy ezeknek fordításait, tudományos történelmi művekből alkalmas részeket, külön erre a célra készült szemléletes elbeszéléseket és leírásokat, továbbá költői feldolgozásokat tartalmaz. Az olvasókönyv célja a történet tényeinek szemléletessé tétele. Minden tanuló kezében van történelmi olvasókönyv. A mi II. osztályos történelmi olvasókönyveinknek ilyen szellemben kellene készülniök. Nagy haladást jelent némely tankönyvünkben a források bevezetése. A jövő feladata a megkezdett munkát továbbfejleszteni. Nagy haszonnal forgatható *Mika Sándor: Történelmi olvasókönyv* c. hatkötetes középiskolai segédkönyve.

¹⁰ Der geschichtliche Unterricht. Leipzig 1931.

¹¹ Methodik des Geschichtsunterrichts an höheren Lehranstalten. Frankfurt a. M. 1929.

¹² I. m.

¹³ Geschichtsbuch für die deutsche Jugend. 10. kiadás. Leipzig.

¹⁴ E. Rude: Quellen- und Lesebuch für den Geschichtsunterricht. Osterwiesek 1927. — H. Nikol — M. Reiniger: Neues geschichtliches Lesebuch. Langensalza 1930.

2. A mult eleven szemléletére gazdag anyagot nyújt a történeti tárgyú szépirodalom. A nagyszámú elbeszélések, balladák és románcok mellett különösen a történelmi regényeknek van nagy jelentőségük. A tanár számára tanulságos történelmi regények a következők: *Eötvös József*: Magyarország 1514-ben. — *Gárdonyi Géza*: A láthatatlan ember. — Isten rabjai. — Egri csillagok. — *Gulácsy Irén*: Fekete vőlegények. — A kállói kapitány. — *Harsányi Zsolt*: Az üstökös. — *Herczeg Ferenc*: Pogányok. — Az élet kapuja. — A fogyó hold. — A hét sváb. — *Jókai Mór*: A névtelen vár. — Egy magyar nábob. — Kárpáthy Zoltán. — A kőszívű ember fiai. — Az új földesúr. — *Kemény Zsigmond*: Zord idő. — *Kós Károly*: Az országépítő. — *Komáromi János*: Esze Tamás. — Zágon felé. — *Kuncz Aladár*: A fekete kolostor. — *Laczkó Géza*: Német maszlag, török áfium. — *Markovics Rodion*: Szibériai garnizon. — *Makkai Sándor*: Táltos király. — Sárga vihar. — *Mikszáth Kálmán*: A beszélő köntös. — *Móricz Zsigmond*: Erdély. — *Pekár Gyula*: Attila. — Tatárabság. — *Sienkiewicz*: Quo vadis? — *Surányi Miklós*: Mikó solymár. — Vitus mester álma. — *Tormay Cecil*: A csallóközi hattyú. — A túlsó parton. — A fehér barát. — *Wallace*: Ben Hur. — *Wiseman*: Fabiola. — Igen hasznos munka: *Strindberg*, Történelmi miniatűrök.

A történettantás kívánalmai szerint összeállított ifjúsági könyvtár jelentékenyen megkönnyíti a tanár munkáját.

3. A helytörténeti vonatkozások felhasználása igen alkalmas eszköz a mult érzékeltetésére. Aki a szülőföld (lakóhely) történetén keresztül ismeri meg a nemzet küzdelmes életét, sokkal helyesebb felfogást és hitelesebb képet kap a multról. A helytörténet felhasználásának jelentősége éppen abban áll, hogy a tanuló szívéhez közelálló, a vele közvetlen kapcsolatban lévő események érdeklődést keltenek, szemléletes voltuknál fogva pedig lehetővé teszik az események átélését. Az eseményeken kívül az iskola székhelyén található történelmi nevezetességek (vár, kastély, templom, kolostor, ház, temető, sír, csatahely stb.), továbbá a múzeum anyagának értékesítése a *külső (érzéki) szemléltetés* sokféle értékes lehetőségét jelenti. Egy vár vagy várrom, egy barokkstílusú kastély, egy rokokóoltár vagy egy céhláda megtekintése többet ér bármilyen szép szóbeli ismertetésnél.

4. A mult érzékeltetésére sikerrel alkalmazható a fejlődést szemléltető módszer. Ez abban áll, hogy a történelmi állapot keletkezését, fejlődését, kialakulását ismertetjük. Tehát nem írjuk le pl. gizehi piramist, hanem képzeletben újból fölépítjük azt, nem ismertetjük általánosságban a határvédő gyepürendszert, hanem elmondjuk, hogyan csinálták azt őseink. Ez az eljárás a leíró költő módszerével a térbeli jelenségeket időbeliekké teszi. Homeros nem írja le Achilles pajzsát, hanem a nagyobb hatás

kedvéért elmondja, hogyan készül; Petőfi a csárdát romjaiból újból fölépíti és benépesíti.

5. A történelmi anekdotáknak sokszor kiváló jellemző erejük van. De csak ritkán és csak az igazán jellemzőket szabad felhasználni.

6. Nyelvünk szókészlete, szólásmódjai, közmondásai és szállóigéi sok történelmi tényt szemléltetnek. Pl. a kölcsönszavak, pogánykori műveltségünket őrző szókészletünk (vőfél, vladó lány, áldomás, stb.) a művelődéstörténelmi adatok beszédes tanúi; a magyar családnevek eredetét érzékeltetik a birtokról (Ujlaki), a családalapítóról (Istvánfy), a méltóságról (Bánfy), a tulajdonságról (Czudar), a származásról (Tóth) eredő nevek; a helységnevek is sok szemléletes anyagot nyújtanak (Kapuvár, Földvár); az egyes személyekre és eseményekre jellemző szólások (Ezzel, vagy ezen; Hátra van még a feketeleves; Isten ostora; Kun László szekere; Mátyás, az igazságos; Dobzsa László; Több is veszett Mohácsnál; Földhöz ragadt; Lándzsát törni; Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel; Az állam én vagyok; Kalapos király, stb.) felhasználása a tanítás fontos kötelessége.

7. Hathatós szemléltetési mód a mult állapotának a jelen viszonyaival való összehasonlítása. Ezzel a jelen és a mult elentétes pólusai szerves kapcsolatba jutnak. A jelent nemcsak a multból értjük meg, hanem a multat is a jelenből. Összehasonlítás útján lehet csak a kettőben megnyilvánuló szellemet, lelkiséget megérteni.

8. A mult plasztikus ábrázolásához sok lehetőséget nyújt *Hóman Bálint* és *Szekfű Gyula Magyar története*, továbbá *Takáts Sándor: Rajzok a törökvilágból, A török hódoltság korából, Régi magyar kapitányok és generálisok, Török-magyar bajviadatok, Régi magyar asszonyok* c. művei.

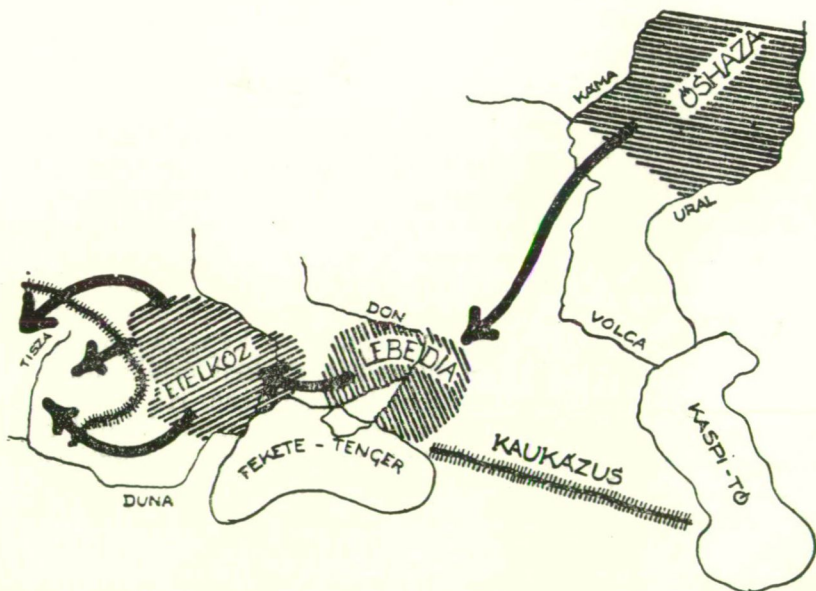
9. Nélkülözhetetlen szemléltető eszközök a történelmi képek, amelyek nem egyebek, mint a mult eseményeinek művészi ábrázolása. Mivel kevés iskolai szemléltető képünk van, ezért főként a történelmi könyvek illusztrációit kell értékesíteni. A képek egyszerű bemutatása vajmi keveset érne. Ha a tanulóknak azt a feladatot adjuk, hogy egy kifüggesztett képről minden előzetes ismertetés nélkül írásbeli beszámolót készítsenek, azt tapasztaljuk, hogy ahány tanuló, annyiféle leírást kapunk. Ezért szükséges a képeket közös megbeszélés tárgyává tenni. Az események mellett arcképek, művelődéstörténelmi emlékek és maradványok szemléltetése is szükséges.

II. A történelmi események térben és időben játszódnak le. Ezért szükséges az események színhelyének és idejének szemléltetéséről is gondoskodni.

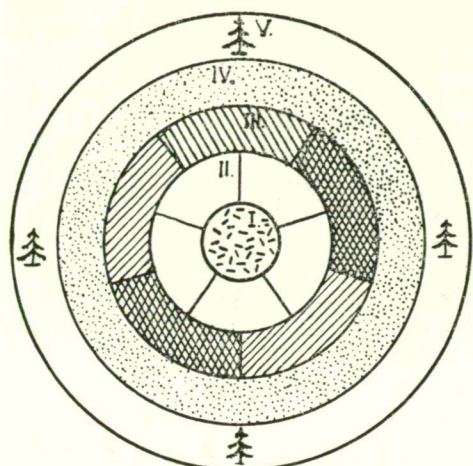
A térszemléltetés szolgálatában áll a térkép és a rajz.

A történettanításban a történelmi és földrajzi térképek

egyaránt használhatók, de legjobb hozzáértő tanulókkal a kívánatos nagyságban megrajzoltatni a szükséges térképeket. Ezek csak a szükséges adatokat tartalmazzák, még pedig kirívó szemléletességgel, ennél fogva didaktikai szempontból tökéletesek. Néhány év alatt minden iskola megszerezheti így a szükséges térképeket, az elhasználtakat pedig mindig lehet pótolni. Amíg az egyetemes történelmi események színhelyét főként térképekkel szemléltethetjük, addig a magyar történelem színhelyének szemléltetése a térképek mellett az erre a célra szolgáló füzetben rajzolással történik. A rajzok egyszerű, de jellemző vázlatok. Mivel kevés idő áll rendelkezésre, nem szabad a pepecselést megengedni, amire a tanulók nagyon hajlamosak. Idővesztés elkerülése végett kartonból kivágatjuk Magyarország térképét, még pedig egy kisebb és egy nagyobb alakban. Ezeknek segítségével hazánk térképe egy pillanat alatt fölvázolható. A tanár színes krétával rajzol a táblára, a tanulók pedig fekete, kék és piros írónnal a füzetbe. A vázlatok módszerét a mellékelt ábrák mutatják.

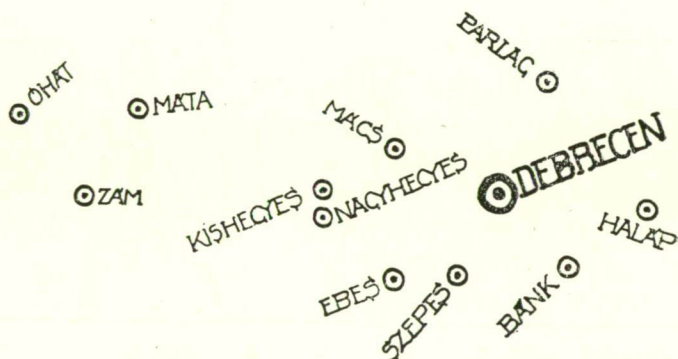

1. Az ősmagyarok vándorlása.

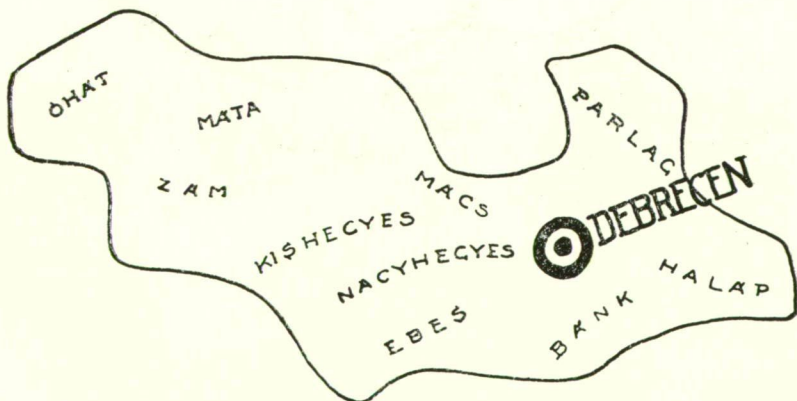

- I. FALU.
- II. KERT.
- III. SZANTÓFELD.
- IV. LEGELŐ.
- V. ERDŐ.

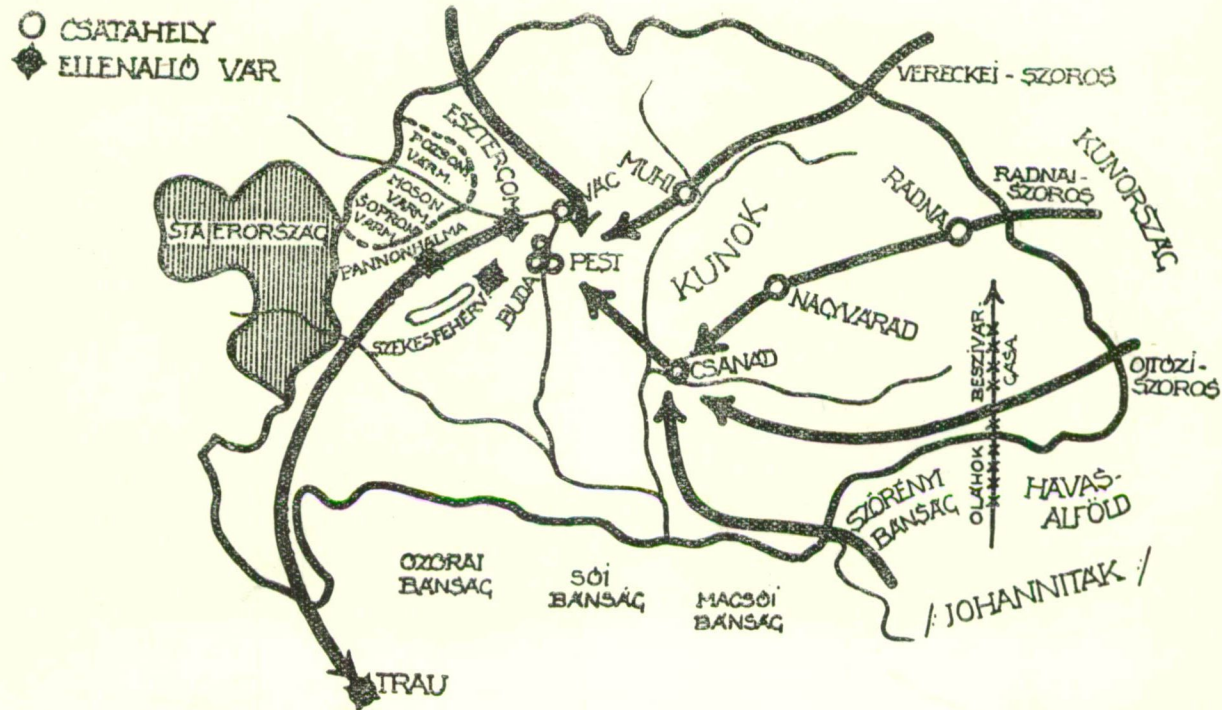
2. A faluközösség vázlatos rajza.

3. Debrecen vidéke a török hódítás előtt.

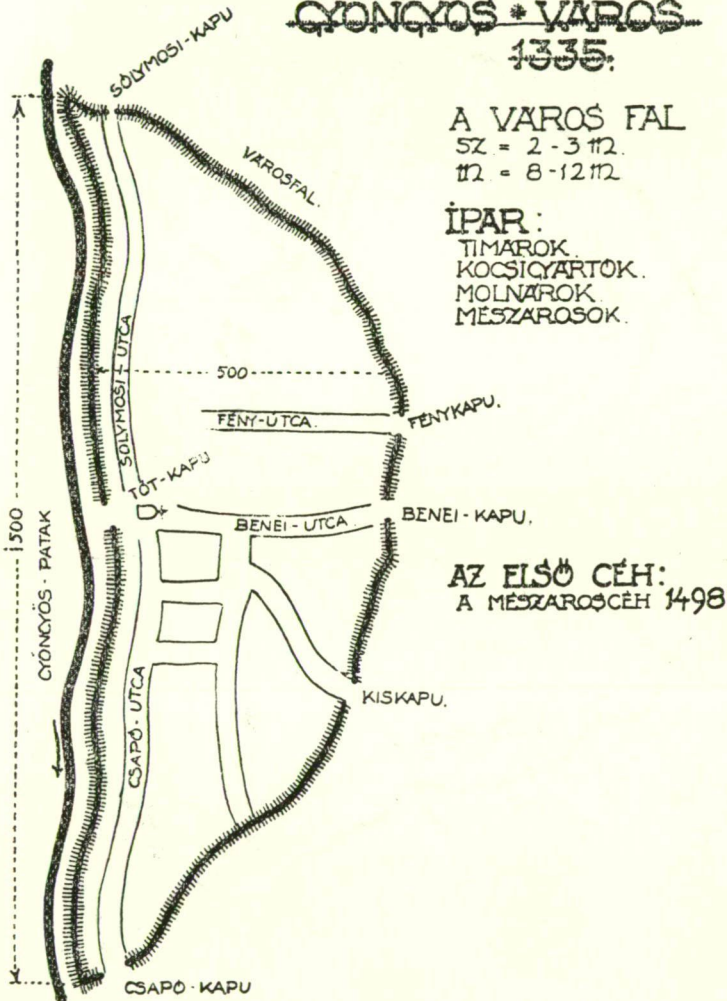

4. Debrecen a török hódítás után.

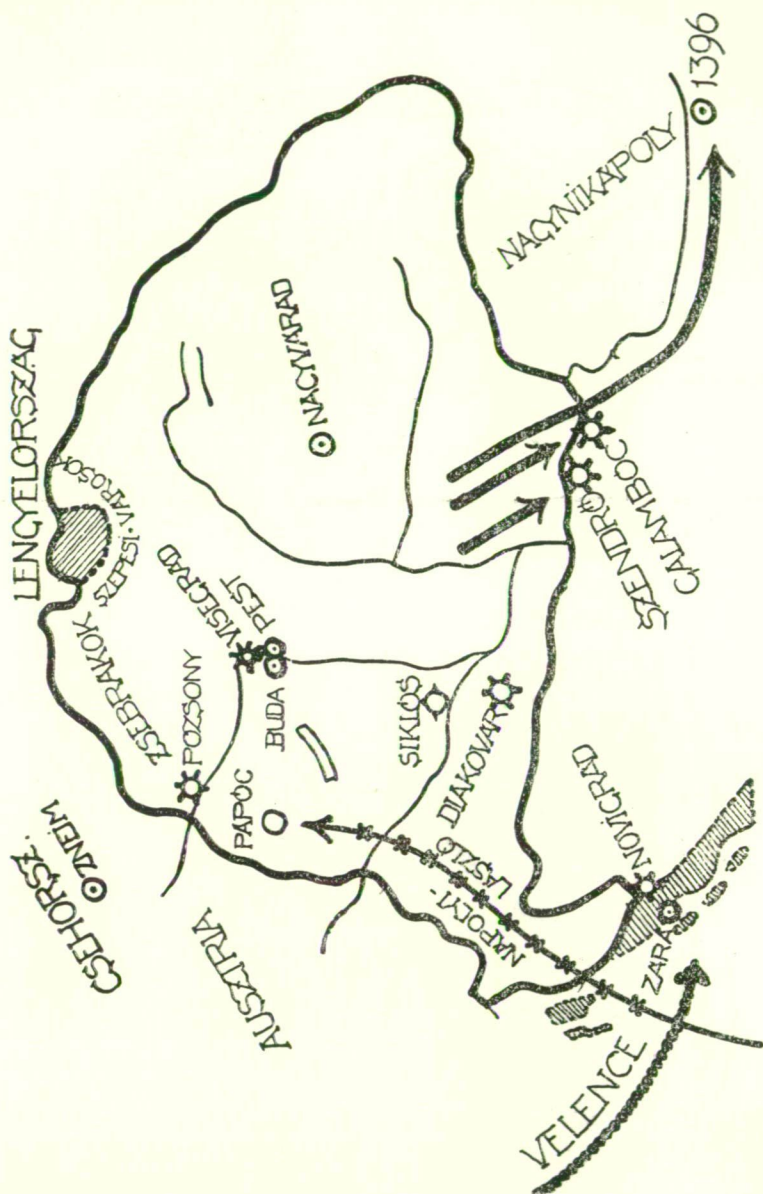

5. IV. Béla és a tatárjárás.

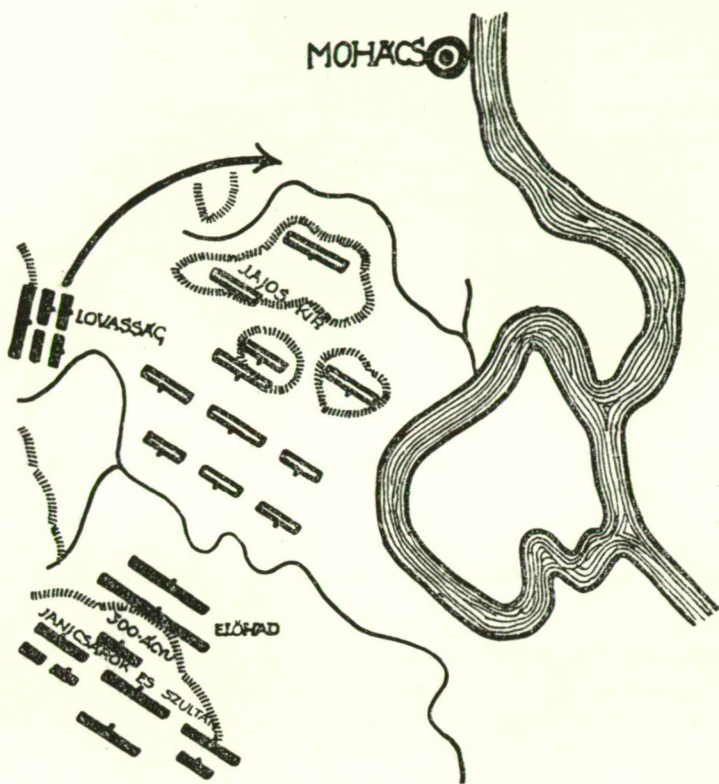
GYÖNGYÖS - VÁROS 1335.

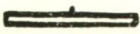

6. Gyöngyös város a középkorban (1335—1526.).

7. Zsigmond uralkodása.

 TÖRÖKÖK
 MAGYAROK
 8. A mohácsi csata.

A rajzoltatás alapos ismeretek birtokába juttatja a tanulókat. Pl. az Árpád-királyok által meghódított tartományokról rajzoltatás nélkül nagyon vértelen ismereteket árulnak el a tanulók; ha ellenben Magyarország térképéhez azokat mindig hozzárajzoltatjuk, a meghódítás sorrendjében számoztatjuk s a hódító király nevét beleíratjuk, mindjárt másként fest erről a tanulók tudása. Vagy a török hódítás korát szemléltető térképsorozat jól érzékelteti a török hatalom fokozatos terjeszkedését és hanyatlását. A térképfüzet az ismétléseknél is jó szolgálatot tesz a tanulóknak, mert a térképek eleven életet lehelnek magukból s belőlük a legtöbb eseményt leolvashatják, sőt az asszociáció által a többi esemény is felújul emlékezetükben.

III. A történettanítás minden fokán szükséges az események idejének a megrögzítése, tehát az évszámokat nem lehet a tanításból száműzni, de az ellenkező végletbe sem szabad esni. A történelmi eseményekkel szoros kapcsolatban álló évszámok nem jelentenek a tanuló számára különösebb megterhelést, s mint nélkülözhetetlen jelzőtáblák, elősegítik a mult szövevényes eseményeiben az eligazodást, a rendszerezést, s a történeti érzék kialakításában is jelentékeny szerepük van. Az évszámok általában két csoportra oszthatók: vannak feltétlenül megtanulandó és csupán tájékoztatásra szolgáló évszámok. Jó volna, ha a két csoport közti különbség a tankönyvekben szembetűnő lenne. Az évszázadokkal kifejezett általános időmeghatározás is fontos.

Az időfolyamat és az évszámok térbeli szemléltetése lehetetlen. Mégis akadnak olyan eszközök, amelyek az idő szemléltetésére és az évszámok megtanulásának megkönnyítésére szolgálnak. Ezek pedig a következők:

1. Az *évszámsor*. Az évszámok folytonosságát az évi számsor szemlélteti. Ez a tanterem falára erősített, néhány centiméter széles és több méter hosszú kartonból készül. A kezdőpont Krisztus születése, és minden fél méter egy évszázadot, minden fél deciméter egy évtizedet és minden fél centiméter egy évet jelent. Óra végén a szükséges évszámokat a megfelelő helyre ráírja a megbízott tanuló. *Szkalka Lajos* ebben a szellemben állította össze a tanulók használatára a magyar történelem évszámmainak grafikai ábrázolását *Századok évszámai*¹⁵ címmel. Ez az összellítés lényegében kifogástalan, mégis hasznosabb, ha a tanuló maga készíti el óráról-órára az évszámsort egy összegyöngyölhető és széthúzható hosszú, keskeny papíron. Az évszámsor évszámainak megfejtése nemes szórakozássá válik a tanulók közt.

2. A *térköztáblák*¹⁶. Az évszámok megtanulásában az emlékezet támogatására szolgálnak a térköztáblák. Lényegük az, hogy az évszámok könnyen szemléltethető térbeli viszonyban állnak a tanulók előtt. Példa a térköztáblára:

¹⁵ A szerző kiadása, Esztergom.

¹⁶ P. Barth: Die Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre. 10. kiadás. Leipzig 1923. 697. l.

-

-

-

1435. *A pozsonyi országgyűlés: telekkatonaság; nemesi vármegye.*

-

1437. *Zsigmond halála, Albert trónralépése.*

-

1439. *Albert halála.*

1440. *I. Ulászló trónralépése.*

-

1443. *A hosszú hadjárat.*

1444. *A várnai csata, I. Ulászló halála.*

-

1446. *Hunyadi kormányzó lesz.*

-

1448. *A rigómezei csata.*

-

1450.

-

1452. *V. László trónralépése.*

1453. *Konstantinápoly eleste.*

-

1456. *A nándorfehérvári diadal.*

1457. *V. László halála.*

1458. *I. Mátyás trónralépése.*

-

1460.

A térköztáblákat a tanulók erre a célra szolgáló füzetbe írják, ami az ismétléseknél jó szolgálatot tesz.

3. *A kortani táblák.* Ezeket a következő minta szerint a tanulók is összeállíthatják, de jobb, ha a tanár a tanítás vázlatát ilyen alakban készíti.

Évszám	Allami élet	Gazdasági és társadalmi élet	Szellemi művelődés	Helytörténet	Külföldi események
1740—80.	MÁRIA TERÉZIA				II. Frigyes porosz király.
1741—48.	Osztrák örökösödési háború.	Ürbéri rendelet.	Ratio educationis.		II. Katalin orosz cárnő.
1756—63.	Hétéves háború.	Telepítés.	A nagyszombati egyetem Budára helyezése.		Lengyelország felosztása.
	Az ország területi építésének helyreállítása (Temesi bánság, szepesi városok, Fiúme).	Vámrendszer.	Testőrség.		XV. Lajos francia király.

4. A történelmi vázlat¹⁷. Mint a neve is mutatja, magában foglalja a történelem vázát, a legfontosabb eseményeket s az emberiséget foglalkoztató nagy eszméket. 30 centiméter széles és néhány méter hosszú kartonból készül s a tanterem falára függesztendő, hogy állandóan a tanulók előtt legyen. Beosztását a következő példa szemlélteti:

	1300—1400.	1400—1500.
Magyar történelem	A vegyesházi királyok.	
Egyetemes történelem	A pápák Avignonban.	A török veszedelem.
Gazdaságtörténet	A város céhgazdálkodása.	
Szellemi művelődés	A gótika.	Találmányok és felfedezések. A renaissance.
Helytörténet		

A közölt példa a történelmi vázlatnak egy részét mutatja. Használhatósága emelkedik, ha a felső szélén évszámsort létesítünk. Így a történelem legfontosabb eseményeit hossz- és keresztmetszetben mutatja be. Természetesen az évszámsorhoz hasonlóan minden tanuló könnyen elkészítheti.

Az időfolyamat és az évszámok szemléltetésében mind a négy eszköznek van jelentősége s a tanár kiválaszthatja azt, amelyik a maga viszonyainak legjobban megfelel.

A tanulók részéről megtanulandó évszámok iskolák, sőt tanárok szerint sokszor lényegesen különböznek. Ezért kívánatos a megtanulandó évszámok jegyzékét megállapítani. Ez pedig a következő:

1. A magyar királyok s a jelentékenyebb erdélyi fejedelmek uralkodási évszámai, kivéve a vezérek, a Szent István és Szent László közötti, továbbá Kálmán és III. Béla közötti uralkodók évszámai.

2. A magyar történelemmel kapcsolatban a következő évszámok: 896, 1000, 1222, 1241, 1278, 1301, 1351, 1396, 1444, 1456, 1505, 1514, 1526, 1532, 1538, 1541, 1552, 1566, 1591 — 1606, 1606, 1608, 1622, 1645, 1660, 1664, 1671, 1678, 1681, 1683 — 99, 1686, 1687, 1691, 1699, 1703—11, 1707, 1711, 1722—23, 1790—91, 1811, 1825—48, 1848 márc. 15., 1848—49, 1849. ápr. 14., aug. 13., okt. 6., 1850—60, 1859, 1861—65, 1867, 1878, 1896, 1914 — 18, 1914. jún. 28., 1919 1920, 1920. jún. 4.

¹⁷ H. Krack: Zeichne mit deinen Schülern Geschichtskarten. Braunschweig. A füzet melléklete.

3. Az egyetemes történelemmel kapcsolatban kevés évszámot követelünk; megelégszünk azzal, ha a tanulók az évszázadokban tudnak eligazodni. A föltétlenül megtanulandó évszámok: 1, 14, 70, 101—106, 476, 622, 751, 800, 1077, 1099, 1414—18, 1453, 1492, 1517, 1555, 1545—63, 1618—48, 1789, 1804, 1812, 1813, 1815, 1830, 1848, 1854—56, 1866, 1870—71, 1877—78, 1881, 1882, 1886, 1908, 1912—13.

Az évszámok számonkérésénél a kérdéseket variáljuk. Tehát: mikor volt a várnai csata? melyik században? hány évvel ezelőtt? hány év telt el azóta?

Ha az évszámokat az itt vázolt elvek szerint tanítjuk, akkor nem fordul elő az a feltűnő tájékozatlanság, amit lépten-nyomon tapasztalunk.

A szemléletes történettanítás az egész életre szóló szellemi kincs birtokába juttatja tanítványainkat.

Szántó Lőrinc.

Spranger lélektana és ami abból következik.

1. A szintézisek korát éljük. Szinte parancsoló szükség: a multba menni, a régi fogalmakat tisztázni, az újakat rendezni s ezzel jövőt építeni. Az ember, ki a történések központjában áll, önmagával is kell, hogy tisztába jöjjön, a saját belső életébe is élesebben bevilágítson. A szintézisek kora a pedagógiát új módszerekre, új feladatokra figyelmezteti, mert a lélektan új felfedezései determinálják a pedagógiát is. Rousseau szózata: ismerjétek meg a gyermeket — belső intuíción alapult, megnyitotta a modern pedagógiai eszmék zsilipjét, a lélektani kutatásoknak egy f'art pour l'art fáját teremtette meg. Rousseau elgondolása sem kerülhette el azt a szokásos tragédiát, hogy a buzgó utódok dogmává merevítik azt, ami az alkotó lelkében új élet revelációja volt. Nem felejtettük még el fiatal korunk tanulmányait, melyek a lélek tulajdonságait precíz felosztásban mutatták; szinte láttuk az éles vonalakat, a szilárd ketreceket, melyekben a lélek tradicionális tulajdonságai az ismeret, az érzés, az akarat légmentesen el voltak különítve. Az az „utánélés“, mellyel a tanuló magáévá tette, amit a könyvből olvasott, vagy amellyel a régi pszichológusok megfigyelték, átérték a gyermek korlátozott irányú lelki megnyilvánulásait, ma már nem elégíti ki sem a modern lélektan igényeit, sem az új pedagógia követelményeit, mely differenciáltabb feladatokkal számol. Aki a mai gyermek vagy ifjú lelkületét hiánytalanul meg akarja érteni, annak a gyermek lelki szervezetét teljesen meg kell rajzolnia, nemcsak önmagában, de az